

על פיענוח פשטים ולעזים ברשב"ם

ביקורת על המהדורה החדשה של פירוש התורה לרשב"ם

א. בפסוק "וּמְחִית בְּשֵׁר חַי" (ויקרא יג, י) כותב הרשב"ם: "לא כמו בשר מבושל כי אם חי שגדלה חתיכת בשר בתוך הנגע". ונתחבטו בפירוש דבריו חוקרים, ולא הרגישו שהמילים "בשר מבושל כי אם חי" הן ציטטה משמ"א ב, טו, והרשב"ם אינו מפרש ש"חי" כאן פירושו בשר שאינו מבושל, דבר שלא יעלה על הדעת, אלא כוונתו הפוכה: "לא כמו [בפסוק] 'בשר מבושל כי אם חי', כלומר, אין 'חי' כאן פירושו היפך ממבושל כמו בפסוק בשמואל, אלא 'שגדלה חתיכת בשר בתוך הנגע'. כן כתבתי בספרי 'מעייני אגם' (אנטווערפן תשס"ג) עמ' י (ועיי"ש עמ' מז).

דוד ראזין, שהדפיס את פירושי הרשב"ם עה"ת בברסלוי תרמ"ב "עפ"י כת"י וספרים נדפסים צרוף ומזוקק עם הערות ומראי מקומות המובאים", לא הביא מראה מקום לדברי רשב"ם אלו, וגם הרב א"י ברומברג בפירוש התורה לרשב"ם (ירושלים תשכ"ט) ועוד מפרשי רשב"ם החסירו מראה מקום במקום הזה, ולא פירשו בו דבר.

לאחרונה יצאו לאור שני כרכים של פירוש התורה לרשב"ם עם ציוני מקורות וכו' מאת הרב פרופ' מאיר יצחק לוקשין (תרגום ועיבוד של המהדורה האנגלית; הוצאת חורב, ירושלים תשס"ט), ומטעם ההוצאה נכתב ב'פתח דבר' שהפירושים נתקבלו "בהתלהבות רבה ונודעים לתהילה בעולם האקדמי והתורני כאחד". חיפשתי בספר זה פירוש על דברי רשב"ם הנ"ל, ואכן המהדיר מצא את הפסוק בשמואל, וכתב: "יש רק פסוק אחד נוסף בתנ"ך שבו מופיעה המלה חי כתואר של סוג בשר: שמ"א ב, טו; שם ברור שהכוונה היא בשר שאינו מבושל. כנראה, פירושו של הרשב"ם מבוסס על השוואת פסוקנו לפסוק ההוא, **בכל זאת קשה להבין** איך לדעת הרשב"ם רלוונטי אזכור בשר שאינו מבושל בפסוקנו". עכ"ל.

ולנו קשה להבין איך לא ראה המהדיר את הרלוונטיות בפירוש הרשב"ם, ושכוונתו לפרש ש"חי" כאן אין משמעו כבפסוק שהביא מספר שמואל!
ב. עברתי על כמה מתרגומיו ללעזי הרשב"ם שבתוך מהדורתו¹, והתפלאתי למצוא, שלמרות שהוא מביא בספרו כמה פעמים את דברי דוד ראזין במהדורתו

1 לצערנו לא זכינו שר' משה קטן ז"ל, מחבר ספרי היסוד המהוללים על לעזי רש"י בתנ"ך ובש"ס, המצוטטים בהרבה ספרים ובכמה מהוצאות התלמוד החדשות, יפרש גם את לעזי רשב"ם.

הנ"ל² - לא העתיק את פירושי הלעזים לגרמנית שפירש ראזין שם, פירושים שע"פ רוב הם נכונים, ולעומתו תירגם כמה מהלעזים באופן משובש. ואביא שש דוגמאות לשיבושים בולטים בביאור הלעזים, שמעוותים גם את פירושי של רשב"ם בלשון הקודש³:

בראשית א, כט

ברשב"ם: "הנה נתתי לכם - נותן לכם עתה, דויינ"ש". בהערה ל"א כותב המהדיר 'נותן - בצרפתית עתיקה". בהערה ל"ב הוא מוסיף: "...ועיין גם בפירש"י להלן יד, כב, שם פירש"י כמו שפירש הרשב"ם כאן: "הרימותי ידו" - מרים אני וכו', וכן 'נתתי כסף השדה קח ממני' - נותן אני לך כסף השדה". **אין דברי רש"י שם נראים עקביים עם פירושו לכ"ג, י' [צ"ל י"ג]**. עכ"ל.

טענת המהדיר היא שפירוש רש"י על 'נתתי כסף השדה קח ממני' (כג, יג) אינו זהה לפירושו שלו עצמו על תיבות אלו כפי שהובא בפירושו לעיל יד, כב, עיי"ש. אך הפירוש הנכון בדברי רש"י הוא כדלהלן: רש"י (כג, יג) כתב "נתתי - דונא"י בלע"ז, מוכן הוא אצלי והלואי נתתי לך כבר". לעז זה 'דונא"י' קשה לפיענוח, ואף קשה לזהות את צורתו הדקדוקית בין הגירסאות השונות שבכתבי יד; עד העשור האחרון לא יכולים היינו כלל להבין מאי בעי רש"י בלעזו זה, אך לפני כאחת עשרה שנה הופיע מילון היסטורי של השפה הצרפתית בהוצאת ROBERT⁴, ובו מובאים כפירוש הפועל DONNER⁵ גם משמעויות נוספות⁶: "להעמיד לרשותו של..." (Mettre à la disposition de = To put at someone's disposal), וכן "להודיע על הבטחה" (Communiquer une promesse = To communicate a promise). ולפי זה מובנת היטב-הדק עזרת הלעז להסברת "נתתי": העמדתי לרשותך [=נותן אני לך], מוכן הוא אצלי, [קח ממני] - והלואי נתתי לך כבר⁷. ודברי רש"י ישרים וברורים.

בראשית כד, סה

ברשב"ם: "מי האיש הלזה וגו' - הלזה צי"ל בלעז (CEL). מרחוק רגיל לומר כן, וכן בעל החלומות הלזה בא (שם לז, יט). אבל כשהאדם בקרוב אומר המן הרע הזה (אסתר ז, ו) ציש"ט (CEST)". בהערה ט כותב המהדיר: "רשב"ם כותב שההבדל בין

- 2 למעשה בהיעדר כתיב המקורי מהדורתו מתבססת בעיקרה על מהדורת ראזין, עי' מ"ש ר"י קטן בסקירתו ב'המעין' תמוז תשס"ט (מט, ד) עמ' 111.
- 3 כאן הבאתי רק את הביאור ללעזים, ולא התייחסתי לפירוש הרשב"ם.
- 4 Dictionnaire historique de la langue française, Paris 1999, p. 1211.
- 5 שתרגומו המילולי הפשוט הינו "לתת", וכנ"ל.
- 6 המקורות למשמעויות האלו של הפועל donner שהביא המילון הינן לדעת עורכיו מהשנים 980 ו-1080 למספרם, היא תקופת רש"י; בצרפתית דהיום אין לתיבה זו משמעויות אלה, וגם במילונים לצרפתית עתיקה אינן מופיעות.
- 7 מעין זה כתבתי ב'המעין' ניסן תשס"ו [מו, ג] עמ' 66 אות ג.

שתי המילים בעברית, הזה והלזה, הוא כמו ההבדל בין שתי המילים בצרפתית המודרנית Cela, ceci בהתאמה; בראשון מכל זוג משתמשים לתיאור משהו שרואים בקרבת מקום, והשני מכל זוג מתאר משהו שרואים במרחקים". עכ"ל.
אולם יש כאן טעות: אין מדובר במשהו - אלא דווקא **במישהו**, כי הלעז שמביא רשב"ם CEL פירושו בצרפתית דהיום Celui-là = ההוא (שם), ו-CEST פירושו היום Celui-ci = הזה (כאן). וכן תרגמו ראזין בגרמנית: Jener, Dieser.⁸

בראשית מא, ח

ברשב"ם: "ותפעם רוחו - נתחלפה דעתו טרישפש"א (TRESPASA) וחשב לבקר ולדעת הפתרון". הערה יב: "מלה שמובנה למות בצרפתית מודרנית, אבל כנראה מובנה בצרפתית של ימי הביניים לעזוב". עכ"ל.
אולם בפירושו נתחלף לגמרי פירושו של רשב"ם בלה"ק: פירוש הלעז בצרפתית דהיום Traversa = עבר (לעבר השני, כלומר לענין אחר), וזו היתה כוונת הרשב"ם בלעז.

בראשית מה, כד

ברשב"ם: "...אבל רגזה של תרגום של דניאל ושל עזרא לשון כעס טרנבל"ר (TRENBLER) לעז של רוגז של כ"ד ספרים". הערה סב: "לפחד בצרפתית".
אולם הדברים אינם מדויקים. פירושו של הלעז הוא: "לרעוד" (גם בצרפתית דהיום). **אותו לעז** מובא ברש"י על "רחפו כל עצמותי" (ירמיה כג, ט), ורש"י מפרשו: "הולכים ונעים ככנפי צפור המרחף על קנו", ואין כאן שום פחד לא ברשב"ם ולא בלעז.

שמות ז, יח

ברשב"ם: "...שָׁכַל ונלאו כפל לשון של לא יוכלו אנוי" (ENUI). ובהערה נ"א תורגם: "קושי".
פירוש הלעז הוא: עייפות, טורח. אותו לעז ברש"י ברכות לב, א ד"ה שהחלהו, פי' רש"י "הפציר בו, אנוי"ר". וב"אוצר לעזי רש"י" תרגמו, להטריד, "לנדנד" (לעז 28), Ennuyer.

שמות כה, מ

ברשב"ם: "מראה - לשון מופעל ע"י אחרים - א-מושטרי"ץ ב"ל (בלשון לעז, ES MOSTREZ = [tu] es montré), אשר אתה מראה, ממש הראה לו תבנית המנורה א-מושטרי"ץ ב"ל (A MOSTREZ = [il] a montré), אבל לה' הנראה אליו (בראשית

8 אותם לעזים נמצאים גם ברש"י בשמ"א יד, א, וכן תרגם ר"מ קטן באוצר לעזי רש"י (3334-3335).

יב, ז) מעצמו, פ"ו-בדו"ץ ב"ל (FUT VEDUZ = fut vu). עכ"ל רשב"ם. וכן פירש"י כאן: "מראה בקמץ פתרונו שאחרים מראים, ומראה בפתח שאתה מראה לאחרים". בהערה 3 כותב המהדיר: "לפי עדותו של ראזין בכתב היד היה כתוב אמישטרי"ץ, בשורה הבאה של כתב היד הופיעה המילה בלעז אמושטרי"ץ. ראזין בספרו הגרמני משתדל לחלק בין שתי צורות אלה. לי נראה, שנפלה כאן טעות, ולעז אחד של רשב"ם נכתב פעמיים בכת"י ע"י סופר עם הבדל קטן בכתיב בין שני הפעמים, וראה הערה פ"ו". ושם בהערה פו הוא כותב: "קשה לדעת בדיוק לאיזה מילה בצרפתית עתיקה רומז כאן רשב"ם, כנראה הוא רומז לצורה עתיקה של מה שהוא בצרפתית מודרנית on t'a montré (= מנישהוא הראה לך), ומטרתו העיקרית של הלעז כאן היא לומר לנו שהצורה כאן מראה משונה מהצורה נראה שעליה בהמשך ידבר רשב"ם". עכ"ל.

תמוה מאוד שלא קיבל את פירושו של ראזין המתרגם בגרמנית מראה = wirst zu = sehen veranlasst, ומראה = hat gezeigt (כפירש"י הנ"ל); וההבדל בין שני הלעזים הוא שהראשון בא באל"ף סגולה והשני באל"ף פתוחה, כנ"ל. ואילו על "נראה" לועז רשב"ם לעז שלישי, פ"ו-בדו"ץ, וכנ"ל. ויש לתמוה שוב על המהדיר שהעדיף לשבש את כתה"י ואת דברי רשב"ם עצמו, ולא בדק כראוי את המשמעות הנכונה של הלעזים.

מידת הנקיות היא היות האדם נקי לגמרי מכל מידה רעה ומכל חטא, לא די ממה שהחטא בו מפורסם וגלוי – אלא גם כן ממה שהלב נפתה בו להורות היתר בדבר, שכאשר נחקר עליו באמת נמצא שלא היה ההיתר ההוא נראה לו אלא מפני היות הלב עדיין נגוע קצת מן התאוה... ואחר שיתרגל האדם הרגל גדול בזהירות הזה עד שיינקה נקיון ראשון מן החטאים המפורסמים, וירגיל עצמו בעבודה ובזריזותה, ותגבר בו האהבה אל בוראו והחמדה אליו – הנה כח ההרגל הזה ירחיק אותו מעניני החומר, וידביק דעתו אל השלמות הנפשי, עד שסוף סוף יכול להגיע אל הנקיון השלם, שכבר יכבה אש התאוה הגופנית מלבבו בהתגבר בו החמדה האלהית, ואז תישאר ראיתו זכה וברה כמו שכתבתי למעלה, שלא יפתחו ולא ישיגו חשק חומריותו, וינקה במעשיו מכל וכל. והנה על מידה זו היה דוד שמח בעצמו, ואומר "ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחד ה'"; כי באמת רק מי שינקה לגמרי מכל נדנוד חטא ועוון הוא הראוי לראות את פני המלך ה', כי זולת זה אין לו אלא לבוש ולהכלם מלפניו...

מסילת ישרים ריש פרק י